

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ТРАНЗИТ: СПЕЦИФІЧНА РИСА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Проаналізовано різні концепції та підходи в трактуванні терміна “демократичний транзит”, охарактеризовано періоди зміни політичних процесів у різних частинах світу, визначено гармонізацію інтересів держави з прагненнями громадянського суспільства, пріоритетним напрямком суспільного розвитку.

The article reflects the changes of the political landscape in the different regions of the world during their democratic transitional periods. The author focuses on the interrelations of government structures and civil society. The analysis of the scientific-methodological literature on the above mentioned topic has been made by author.

У ХХ ст. у країнах пострадянського простору розпочався процес становлення демократії. Одним з усталених виразів, що характеризують даний період, є поняття демократичного транзиту. Термін “транзитний” у перекладі англійської “transitional” означає перехідний, транзитний. Парадигма транзиту домінує в наукових публікаціях із проблем демократизації. Засновником транзитології вважається американський політолог Данкварт Растоу, який у 1970 р. першим піддав політичному аналізу процеси демократизації в роботі “Переходи до демократії” [3].

Дослідженню цієї проблематики присвячені роботи вітчизняних науковців В. Ребкала, Л. Шкляра, С. Телушина, В. Шахова. Найкраще проблема транзитології представлена у роботах зарубіжних вчених Г. О’Доннела, Ф. Шміттєра, Т. Карозерса, Д. Кіна, Ф. Веффорга, Ф. Фукуями, С. Хантінгтона, М. Макаричевої, М. Баранова, О. Малінової. Сформувався напрямок у політології, що отримав назву політології демократичного транзиту або транзитології.

Незважаючи на здобутки, слід зауважити, що процес усвідомлення ідеї демократичного транзиту в Україні ще далеко не завершився. Актуальність дослідження демократичного транзиту в державному управлінні та місцевому самоврядуванні зумовлюється, передусім, відсутністю в Україні на поточний момент комплексного системного дослідження цього феномену.

Метою даної роботи є спроба проаналізувати підходи до визначення поняття “демократичний транзит”.

Головний напрям перехідних суспільств визначається діяльністю

політичних інститутів щодо формування засад демократичних перетворень у державі і становлення громадянського суспільства. Формування громадянського суспільства, що складається із соціальноактивних громадян, є необхідною складовою частиною сучасної демократії. Носії різноманітних соціальних груп і інтересів, залишаючись незалежними від держави, формують новий, кращий тип громадян – більш інформованих, більш соціальноактивних за складом свідомості.

Демократичний транзит – політичний процес, що відбувається в існуючому правовому полі держави та супроводжується зломом інститутів політичного режиму, що відживає, встановленням і зміцненням широкої мережі демократичних інститутів громадянського суспільства й посиленням демократичних функцій державно-владних структур [7, с. 9].

Демократичний транзит – процес трансформації посттоталітарних суспільств, що має на меті заснування демократії. Він охоплює весь спектр суспільних відносин, а саме: політику, економіку, соціальну структуру, управління, культуру та духовну сферу.

Термін “демократичний транзит” вимагає встановлення низки критеріїв, до яких можна віднести причини, тривалість, періодизацію, зовнішньополітичний аспект та результати.

Основною причиною зміни політичних режимів є політична та соціально-економічна криза в суспільстві.

Перехід до демократії (демократичний транзит) розуміється як тимчасовий процес. Політологи “демократичний транзит” трактують як процес трансформації посттоталітарних суспільств, що має на меті заснування політичної демократії. При цьому акцентуємо увагу на слові “транзит” – спосіб руху до мети, маршрут, в якому не виключені як прямі й гладкі відрізки шляху, так і ямкуваті, тупикові” [3]. Він є нечітким періодом часу, що протікає між падінням тоталітарного режиму і моментом, коли важелі влади виявляються під повним контролем демократичного режиму, що змінює його. Цей період зазвичай завершується, коли дана демократія наділяє себе законними інститутами і конституцією, коли демократичні керівники забезпечили своє верховенство, визнане армією і номенклатурою, що робить можливим мирний перехід влади [1, с. 115].

С. Хантінгтон вводить поняття “хвиля демократизації”, під якою розуміє певні завершені цикли переходу до демократичних режимів. У своїй книзі “Третя хвиля. Демократизація в кінці ХХ ст.” (1991 р.) він пропонує таку періодизацію: перший підйом хвилі (1828 – 1926 рр.), перший спад (1922 – 1942 рр.), другий підйом (1943 – 1962 рр.), другий спад (1958 – 1975 рр.), третій підйом (1974 р. – і до сьогодні) [9]. Схематично зобразимо цикли “демократичних транзитів”, взявши за основу періодизацію С. Хантінгтона, та співвіднесемо зі світовими історичними процесами та процесами соціально-економічного розвитку

(рисунок).

Під час першого підйому (1828 – 1926 рр.) хвилі відбувається період становлення демократичних інститутів. Запроваджуються вибори як демократичний інститут. Спочатку чоловіки отримують право голосу: відміняється майновий ценз, залишається тільки віковий. У багатьох країнах встановлюються більш демократичні форми правління – конституційні монархії і республіки. Припиняють своє існування Російська, Австро-Угорська, Німецька імперії. Значну роль у процесі демократизації відіграли політичні партії, що в більшості країн виникають у XIX ст. Ірландія, Ісландія, Швейцарія отримують незалежність. Тобто це початковий період становлення елементарних державних демократичних інститутів в індустріальних країнах.

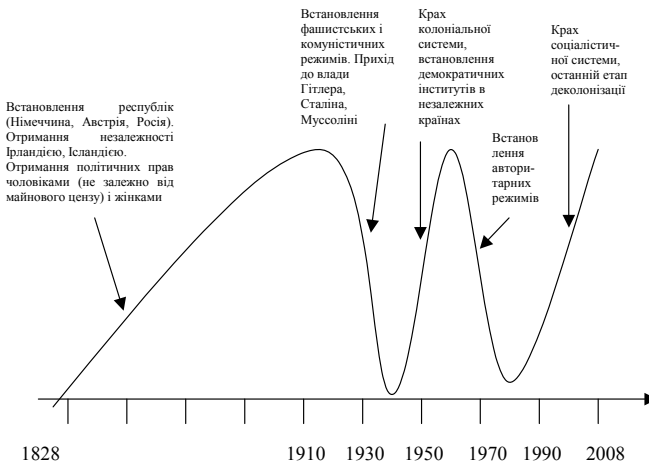

Рисунок. Циклічність періодів демократизації

Перший спад демократичної хвилі відбувається в 1922 – 1942 рр. Це період встановлення тоталітарних, фашистських, комуністичних режимів. В Італії приходять до влади Муссоліні, в Німеччині – Гітлер (після чого припинила існування Веймарська республіка). Воєнні перевороти та скасування демократичних режимів відбулися в Польщі, країнах Прибалтики. Фашистські режими встановлюються в Австрії, Чехії, Греції, Португалії, Іспанії. Це період антидемократичних рухів і встановлення тоталітарних режимів, що відбуваються на фоні економічної та політичної кризи в державах.

Друга світова війна сприяла появі другої хвилі демократизації (1943 – 1962 рр.). Цей період характеризується крахом колоніальної системи і

появою нових незалежних держав. Сформувалися нові національні уряди з елементами демократичних інститутів в країнах Європи, Латинської Америки, в Японії, Кореї. Слід зазначити, що в окремих новоутворених країнах були встановлені воєнні диктатури; на Філіппінах, в Індії демократичні режими проіснували недовго. Отже, друга хвиля демократизації характеризувалася передусім звільненням країн від колоніальної залежності і появою на карті світу нових незалежних держав з власною системою управління.

Другий спад (1958 – 1975 рр.) характеризується встановленням у цілій низці країн авторитарних режимів. Зміни відбулися перш за все в країнах Латинської Америки. Антидемократичні процеси відбуваються в азіатських країнах: Пакистані, Кореї, Індонезії, Філіппінах, Турції та ін. Останній період деколонізації призвів до встановлення в африканських країнах авторитарних режимів.

Третя хвиля демократизації розпочинається падінням португальської диктатури в середині 1970-х рр. У країнах Азії і Латинської Америки відбувається лібералізація авторитарних режимів та перехід до демократії. У кінці 80-х рр. XX ст. демократична хвиля охопила країни “соціалістичного табору”. На зміну однопартійності приходять багатопартійність, відбуваються альтернативні вибори (за участю кількох кандидатів). На політичній карті з’явилося багато нових демократичних держав.

За характером демократичних перетворень С. Хангтінгтон виділяє три варіанти демократичного транзиту: трансформацію, зміщення та заміщення [7, с. 11].

Процес трансформації відбувається з ініціативи та активної участі владних структур. До узагальнених характеристик політичної трансформації Н. Дармограй відносить: структурно-змістовне перетворення політичної системи, спрямоване на розкриття всіх її потенційних можливостей; раціоналізацію та забезпечення ефективної влади як вирішального чинника довіри до влади та підтримки її громадянами; диференціацію та кристалізацію соціальних інтересів, їх політичну інституціоналізацію, яка передбачає формування розгалуженої мережі соціально-економічних, політичних, правових та інших інституцій сучасного суспільства, спрямованих на забезпечення стабільності соціального порядку; забезпечення широкої участі громадян у суспільному житті; інтеграція суспільства на нових засадах через створення цілісної системи політичної соціалізації. Таким чином, парадигма перехідного періоду орієнтує всі зацікавлені сторони політичного процесу на активну взаємодію [4, с. 40].

Демократії в різних країнах мають яскраво виражений національний характер і формуються під впливом ментальності окремого народу. Але слід відзначити глобальний характер транзитних процесів. Учені визначають насильницькі і ненасильницькі транзити. Л. Уайтхед у роботі

“Інтернаціональний вимір демократизації: огляд альтернатив” відзначає застосування трьох видів насильницького ослаблення авторитаризму і нав’язування демократії – злиття (incorporation), вторгнення (invasion) і залякування (intimidation).

Значно поширенішими є ненасильницькі форми послаблення авторитарних режимів ззовні. І. Муравчик у роботі “Експорт демократії” відносить до них: моральний тиск, економічний тиск, дипломатичні дії, організація теле- та радіотрансляцій на ті країни, в яких інформація зазнає ретельної цензури з метою прориву інформаційної блокади, надання матеріальної та організаційної допомоги внутрішній опозиції режиму, використання освітніх і професійних обмінів між країнами з авторитарними і демократичними формами правління, демонстраційний ефект успішної демократизації в сусідніх або споріднених до авторитарної країни державах.

Слід звернути увагу на те, що в сучасному глобальному світі будь-яка держава не може діяти без огляду на світове співтовариство. Сучасний світовий простір відзначається посиленням крос-культурних взаємодій, тобто взаємних впливів національних культур, а значить, і соціальних та політичних процесів.

Зі встановленням демократичних інститутів завершується період демократичного транзиту, що переходить у демократію. Англійський політолог Дж. Кін інтерпретує демократію “як важкий процес розподілу підзвітної влади, що розширюється, між численними публічними сферами, які існують усередині інституційно різних сферах громадянського суспільства та держави і у сфері їх взаємодії” [5]. Участь громадян у суспільному житті є ознакою громадянського суспільства. В ідеалі громадянське суспільство створює проміжний рівень управління між індивідумом і державою. Воно здатне вирішувати конфлікти і контролювати поведінку громадян, не звертаючись до механізмів суспільного примусу. Замість того, щоб закидати відповідальних осіб все новими вимогами, і тим самим робити систему неефективною, громадянське суспільство пом’якшує конфлікти і покращує соціальний клімат [6].

Отже, головне завдання держаного управління в умовах демократичного транзиту полягає в системній трансформації перехідних суспільств, які природно зорієнтовані на взаємодію державних інститутів і громадянського суспільства в процесі вироблення та реалізації загальних рішень, що запобігає появі та розгортанню суспільно-політичної кризи.

Література:

1. *Баранов Н.А.* Трансформации современной демократии: Учеб. пособие. – СПб.: Балт. гос. техн. ун-т, 2006. – 215 с.
2. *Веффорт Ф.С.* Что такое “новая демократия”? // Международный журнал социальных наук. – 1993. – № 3. – С. 125 – 139.
3. *Гавриш С.Б.* Шлях від комунізму до демократії більш довгий і

тернистий, ніж шлях від демократії до комунізму // Регіон. – 1999. – № 22. – 17 лип.

4. *Дармограй Н.* Культура влади трансформаційного періоду // Вісник НАДУ. – 2005. – № 1. – С. 39 – 50.

5. *Кин Джон.* Демократия и гражданское общество / Пер. с англ.; Послесл. М.А. Абрамова. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 400 с.

6. *Карл Т.Л., Шмиттер Ф.* Что есть демократия? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politnauka.org/library/dem/karlshmitter.php>

7. Сучасні політичні інститути та процеси в умовах реформування політичної системи України: Програма та методичні рекомендації для слухачів за спеціальністю “Державне управління” / Укл. В.В. Лісничий, О.В. Радченко. – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2006. – 22 с.

8. *Фрэнсис Фукуяма.* Конец истории? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politnauka.org/library/dem/fukuyama-endofhistory.php>

9. *Хантингтон С.* Третья волна. Демократизация в конце XX века: Пер. с англ. – М.: Росс. полит. энцикл. (РОССПЭН), 2003. – 368 с.

Надійшла до редколегії 2.02.2008 р.